

II Peatükk

2.1. Täiskasvanud inimese sisemaailm.

2.1.1. Sisemaailm kui välismaailma peegel

Inimene sünnib tema jaoks valmis maailma. See kujutab endast reaalsust - nii objektiivset (asjad, esemed, nähtused, protsessid, suhted, omadused...) kui subjektiivset (üldtunnustatud sümbolid, märgid, normid, väärtused, kujundid, hoiakud, ideaalid, teadmised...). Objektiivne reaalsus on eksisteerinud ja eksisteerib inimestest väljaspool ja temast sõltumata. Subjektiivse reaalsuse loojaks on aga olnud etnos kui kooslus kogu oma eksistentsi vältel ning selle kaudu vahendab etnose koosseisu kuuluv inimene oma suhteid nii keskkonna kui iseendaga. Seda nimetatakse kultuuriks. Objektiivse reaalsuse tajumine (tunnetamine, peegeldamine) ja selles orienteerumine on inimese elutegevuse peamiseks eelduseks.

Paraku osutub see peegeldamine võimalikuks vaid läbi inimese poolt omandatud kultuuri kui spetsiifilise metakeskkonna. Piltlikult öeldes - kultuur muudab välismaailma inimesele nähtavaks ja tunnetusele kättesaadavaks. Inimaju kui kõrgesti organiseeritud materiaalse süsteemi eriliseks funktsiooniks on kultuuri kaudu kättesaadavaks muutunud välismaailma peegeldamine. Andragoogika seisukohalt ei ole oluline, millised füüsilised, bioloogilised, biokeemilised, biofüüsilised jt. mehhanismid ajule peegeldava funktsiooni tagavad. See jäägu vastavate spetsiifiliste teadusharude problemaatikasse. Andragoogika seisukohalt on oluline, et selline peegeldus toimub, et saadud välismaailma kujund asub inimeses endas ning inimene orienteerub ja käitub mitte objektiivsele reaalsusele vastavalt, vaid vastavalt sellele kujundile. Nimetatud kujund ei ole adekvaatne välismaailmale kui objektiivsele reaalsusele.

See on moonutatud, transformeeritud väärtuste dimensiooni, kodeeritud kultuuri tähenduste-süsteemi, struktureeritud indiviidikeskselt. See kujund on seda terviklikum ja adekvaatsem, mida enam indiviid on omandanud kultuuri. Välismaailma kujundil on omadus integreeruda tervikuks, vältida lõhesid ja barjääre ning kaitsta oma terviklikkust ja unikaalsust.

Välismaailma kujundit kandvat süsteemi inimeses, mida kasvatusteadustes käsitletakse musta kastina, nimetame inimese sisemaailmaks. Esmases lähenduses võiksime sisemaailma kujutada välismaailma peegeldava süsteemina (peeglina), milles saadakse subjektiivne kujund välismaailmast ja inimesest endast

2.1.2. Välismaailma kujundi modelleerimise probleeme.

Nagu juba nimetatud, on sisemaailm inimese keerukat tunnetusmehhanismi imiteeriv lihtsustatud mudel. Sisemaailmas peegelduse tulemusena tekkiv mina- ja maailmapilt kui ülikeerukas süsteem eeldab andragoogikas samuti modelleerimist, st. asendamist uurimise käigus mõne lihtsama ja oma originaali mingis suhtes imiteeriva tuntud süsteemiga. On täiesti selge, et ükski mudel pole täiesti adekvaatne originaaliga. Nagu iga teadusharu kasutab mingi objekti käsitlemisel oma spetsiifilisi mudeleid, lähenemisloogikat ja mõisteid, tuleks seda teha ka kasvatusteadustes. Kasvatusteaduslik kujutlus haridusest sobiks meie poolt käsitletava kujundi kohta, kui haridus oleks konkreetsemalt defineeritud. Paraku on hariduse mõiste käibekeeles liigselt hämastunud ja vähemalt kasvatusteaduste tänapäevataseme juures ei ole selle mõiste kasutamine mudelina veel otstarbekohane. Seepärast tekib vajadus kasutada teistes teadusharudes välja töötatud mudeleid.

Välismaailma kujundi käsitlemine musta kastina kasvatusteadusi ei rahulda. Ka keerulise dünaamilise süsteemi kui mudeli kasutamine oleks liialt määratu. Seetõttu tundub esialgu otstarbekana inimese sisemaailmas tekkiva välismaailma kujundi käsitlemine tesaurusena.

Tesaurus kui informaatikas läbi uuritud süsteem on esmähenduses määratletav hiidsõnastikuna, varamuna, informatsiooni korrastatud massiivina. Tesaurus on hierarhilise ülesehitusega, terviklikkuse poole püüdlev süsteem, mille komponendid e. deskriptorid (laused) on vastastikku seotud, läbi põimunud, integreerunud ja on omakorda käsitletavad süsteemidena.

Kui võrrelda sisemaailma arvutiga kui infot kandva süsteemiga, siis välismaailma kujund oleks võrreldav arvuti mälu talletatud tarkvara kui süsteemse tervikuga (tesaurusega).

Inimene ei sünni maailma valmis tesaurusega. See formeerub elutegevuse käigus.

Inimene nagu ehitaks välismaailma kujutist oma sisemaailmas kui saarekest meres, kui kindlusehoonet, kandes välismaailmast sisemaailma vastavaid deskriptoreid kui ehitusdetalle.

Välismaailma üksikkujutluste (kui deskriptorite) ülekannet välismaailmas sisemaailma tähistatakse interiorisatsiooni mõistega. Esmases lähenemises võiksime interiorisatsiooni käsitleda kui omandamist. Vastupidist protsessi (eksteriorisatsiooni) võib täheldada välismaailma mõjutamisel inimese käitumise kaudu.

2.1.3. Sisemaailma tesaurus kui süsteemne tervik

Laps sünnib maailma valge lehega. Tema sisemaailmas on küll geneetilisel tasemel kodeeritud teatavad pärilikud omadused ja eeldused, kuid tema tesaurus on esialgu tühi. Järk-järgult hakkab läbi meeleorganite tema alateadvusse kogunema teatavaid deskriptoreid. Laps õpib jälgima esemeid, neid haarama, eristama värve, lõhnu, maitseid, õpib tundma lähedasi inimesi, neid meeles pidama. Alateadvuslik interiorisatsiooniprotsess toimib üha intensiivsemalt ja tesaurus avardub. Esialgu koosneb tesaurus veel teatavatest juhuelementidest, kuid loodus on interiorisatsiooniprotsessi nii vorminud, et need juhuelemendid integreeruvad indiviidile olulisuse alusel teatavaks suuremaks üksusks, mis pidevalt uut ehitusmaterjali nõuab.

Tesaurusesaareke kasvab ja avardub, alateadvuse pinnal hakkavad ilmuma esimesed teadvuse elemendid. Kujuneb "mina"- kujutus, mille ümber keskenduvad kõik endised ja uued deskriptorid.

Kõik, mis keskkonnas on tunnetusele jõukohane, transformeeritakse tunnetuskeelde ja interioriseeritakse. Tesauruse kasvades ilmnevad uued kvalitatiivsed nähtused, tesaurus struktureerub üha tugevamalt. Argiteadvuslik tesaurus ei rahuldu enam sensoorse tunnetuse kanalitega. Ilmuvad sõnad kui mõistete kandjad, mõtlemine muutub tunnetamise mooduseks. Tekivad abstraktsioonid, uut kvaliteeti kandvad tesaurused. Hakkavad eristuma kognitiivsed, afektiivsed ja psühhomotoorsed interiorisatsiooniprotsessid.

Keskkonna spetsiaalse kujundamise, tegevuste organiseerimise ja vahetu mõjutamistegevuste kaudu hakkavad perekond ja kasvatajad interiorisatsiooniprotsessi selliselt juhtima, et tesaurus formeeruks ühiskonna sotsialiseerimismõõduid ja indiviidi toimetulekuvajadusi silmas pidades.

Iseregulatsiooni ja välise juhtimise koosmõjul formeerub tesaurus võimalikult terviklikuks, tasakaalustatuks ja integreerituks. Interiorisatsiooniprotsess on valiv: need deskriptorid, mis ei sobi olemasolevasse tervikusse või milleks ei jätku seal kohta, heidetakse kõrvale või jäetakse interioriseerimata. Nii formeerub tesaurus suhtelise tervikuna, võimalikult väheste lõhede ja barjääridega. Kõik see, mis ratsionaalse loogika abil ei integreeru, ühendatakse tervikuks emotsionaalsel alusel, seotakse isikliku tähenduslikkusega.

2.1.4. Sisemaailma tesauruse morfoloogia ja struktuur

Sisemaailma tesauruse terviklikkus kujuneb nii aspektisel (kognitiivne, afektiivne ja psühhomotoorne) kui ka struktuurilisel alusel. Teisõnu on tesaurus nii kompleksne kui süsteemne. Jätame kõrvale sisemaailma tesauruse psühholoogilised aspektid.

Vaatleme tesauruse koosseisu ja struktuuri kasvatusteaduslikust vaatevinklist.

Tesauruse koosseisuelementideks on subjektiivse reaalsuse elemendid, st. meile juba tuttava kultuuri esmatasandi elemendid: teadmised, oskused, kogemused, hoiakud, suhtumised;

Keerukamate deskriptoritena kuuluvad tesaurusse väärtused, normid, müüdid, tabud ning nendel vaseeruvad ideaalid, uskumused, mõtlemismallid jne (vt. pt. "Kultuur").

Tesaurus ei kujune homomorfse massiivina, vaid struktureerub automaatselt. Hakkavad kristalliseeruma teatavad valdkonnad, need omakorda moodustavad teise taseme ning kõrgemat järku struktuure. Tekivad tesauruse erinevad kvalitatiivsed tasemed.

Tesauruse struktuuri üheks põhiliseks iseärasuseks on tema subjektiivsus. Tesaurus ei ole struktuurilt adekvaatne objektiivse reaalsuse struktuuriga, vaid omab väärtuselist mõõdet. Kogu maailma- ja minapilt on üles ehitatud vastavalt sellele, millist tähendust üks või teine element omab indiviidi ego suhtes

Teatavatel tingimustel osutub indiviid võimeliseks oma sisemaailma tesaurusest endale aru andma. Formeerub teadvus kui uus kvalitatiivne tasand.

Alateadvusele tugineva argiteadvuse najal hakkavad süstemaatilise õpitegevuse toimetel teatavatel arenguetaappidel formeeruma teaduslik- teoreetiline teadvus ja professionaalne teadvus.

Viimase kujunemiseks on eriti oluline mina - teadvuse teatava tasemeni ulatuv areng

2.1.5. Sisemaailma tesauruse kordumatus ja unikaalsus.

Pärilikkuse ja keskkonnatingimuse suure erinevuse tõttu kujuneb iga indiviidi tesaurus teistest erinevaks, unikaalseks ja kordumatuks. Isegi ühe munaraku kaksikud, kes väliselt võivad täiesti identsetena tunduda, on oma sisemaailma poolest suuresti üksteisest erinevad.

Väidetakse, et isegi kloonimise teel dubleeritud individid jäävad oma sisemaailma poolest erinevateks. Teisisõnu - iga inimene näeb maailma ja iseennast täiesti erinevate silmadega. Ta kannab nagu läbipaistvat vihmavarju endaga kaasas oma maailmapilti ning käitub vastavalt sellele. Üht ja sama objekti, situatsiooni võ nähtust tajuvad erinevad inimesed erinevalt ning väärtustavad erinevalt.

Indiviidide kordumatu eripära ja unikaalsuse arvestamine on andragoogika üks põhiprintsiipideid, mis juba eos välistab igasugused katsed ütlustada, nivelleerida, standardiseerida ja normeerida täiskasvanute harimist ja nende sisemaailma arendamist. Vastupidi - see eeldab iga inimese individuaalsuse edasise väljaarenemise toetamist. Mida enam on erinevaid, huvitavaid ja omanäolisi isiksusi, seda rohkem on nendel üksteisele edasi anda, seda tulemuslikum on nende vastastikku rikastav organiseeritud koostöö ning seda rikkam ja elujõulisem on kooslus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Madis, Aleksander ja Reet ei ole üksmeelel inimese sisemaailma küsimuses.

Madis: Jutud inimese sisemaailmast on samaväärt kui jutud teistpoolsusest või teisest ilmast. Inimesed on selle endale lihtsalt välja mõelnud, sest muidu ei oskaks nad endale paljusid asju ära seletada. Reaalselt on olemas inimene oma lihaste, luude ja närvide ning ajuga. Reaalne on ka inimese käitumine. Mis leiab aset vahepeal ja kas seal üldse midagi on, tont seda teab. Kui tahame, et seal midagi oleks, siis tuleb see meil endil välja mõelda ja konstrueerida.

Aleksander: Kas siis psüühikat, mõtlemist, emotsioone, tajumist jne. polegi olemas? Minu arvates on ka need reaalsus. Ainult et meie tunnetamisele on need mõneti raskemalt kättesaadavad. Sisemaailm, hing, meel - ükskõik kuidas me seda ka ei nimeta - on reaalsus. Välja paistab see küll ainult tegudes ja käitumises, aga ka arusaamades, suhtumistes, mõtlemises. Sisemaailm määrab üsnagi täpselt ära, millise inimesega tegemist on. Vargal on oma sisemaailm, teadlasel oma; okupandil ja vabal inimesel on erinevad sisemaailmad.

Reet: Mis see sisemaailm on ja kuidas ta on üles ehitatud, ei mina tea. Küllap teadlased selle aja jooksul välja uurivad. Mind huvitab see, millele seal ruumi leidub ja mis seal asub. Teadmised, oskused, vilumused - nii on meile õpetatud - pole kaugeltki kõik. Headus ja kurjus, arusaamine maailma asjadest... Kõik see on minu jaoks liiga keeruline. Selles rägastikus ekseldes võid hulluks minna...

Kellel oli õigus? Mida arvate sisemaailmast Teie?

2. Mis on modelleerimine?
3. Mis on mudel? Miks mudel ei ole originaaliga täiesti adekvaatne?
4. Kas sisemaailma võib pidada mudeliks? Miks?
5. Mis on peegeldus?
6. Kas sisemaailm on välismaailma kujund või selle kandja?
7. Miks me välismaailma kujundit hariduseks ei nimeta?
8. Kas välismaailma peegeldust võiksime käsitleda süsteemina?
9. Kas tesaurus on süsteem? Mida ta endast kujutab?
10. Kas deskriptoreid võib käsitleda tesauruse elementidena või süsteemsete komponentidena?
11. Milliseid deskriptoreid leidub inimese tesauruses? Kas nendel on midagi ühist kultuuri komponentidega?
12. Kultuuri struktuur on seotud aju ehitusega? Kas seda võib väita ka tesauruse kohta?
13. Tesaurust on võrreldud arvuti tarkvaraga. Kas see võrdlus on õnnestunud?
14. Miks tesaurus püüdleb terviklikkuse ja integreerituse poole?
15. Kas sedasama võime väita ka skisofreeniku tesauruse kohta?
16. Väidetakse, et inimene ehitab oma tesaurust nagu hoonet. Kas võrdlus on õnnestunud?
17. Kas tesaurus on iseorganiseeruv süsteem?
18. Kas tesauruse komponente võime kõiki elementideks lugeda? Kas nad on ühesuguse keerukusastmega?
19. Kas tesaurus on ühetasemeline või hierarhiline süsteem?
20. Miks ei ole identseid sisemaailma tesaurusi olemas?

2.2. Inimese käitumine indiviidina ja grupi liikmena.

2.2.1. Inimese käitumise määramatus ja vastupidisus

Looma käitumine on alati seaduspärane, seletatav ja prognoositav. Loom ei eksi ühegi looduseaduse vastu - ta käitub alati sel moel, et liik säiluks antud keskkonnatingimuste juures. Looma käitumist mõjutavad sisetegurid toimivad alati töökindlalt - antud liigi äraelamise maksimaalset tõenäosust tagavalt (see on kinnistunud geneetilises koodis). Selle seesmise püsikomponendi kõrval mõjutavad looma käitumist olulisemal määral keskkonnatingimused. Antud keskkonnatingimustes käitub antud loomaliik sarnaselt. Individuaalsed erinevused on minimaalsed. Paljudele loomadele on omane karjainstinkt, mis eeldab allumist juhile.

Inimese kui loodusliku olendi käitumises on looma käitumisest mingid alged säilinud, kuid oma teadvuse tõttu mõjutavad inimese käitumist sisetegurid märgatavalt tugevamini kui keskkonnatingimused. Kuna inimese **sisemaailm** on unikaalne ja kordumatu, siis käituvad inimesed reeglina erinevalt. Inimese käitumist on raske seletada ja prognoosida. Inimene käitub indiviidina, grupina ja kogu sootsiumina sageli ebaloogiliselt, **arutult**. Eriti märgatav on arutu käitumine indiviidi suhetes iseendaga, teise indiviidiga, seksuaalsituatsioonis ja suhetes grupiga.

Inimese ebaratsionaalse käitumise üks peamisi põhjuseid seisneb selles, et tema maailmatunnetus on piiratud, maailmapilt moonutatud ja indiviidi isiksuse seisukohalt tugevdatult (subjektiivselt) **väärtustatud struktuuriga**.

Inimese käitumist on püütud mitmeti seletada ja põhiendada:

- saatuse, tähtede seisu, päritolu, üleloomulike jõudude jm. abil
- mõistuse ja ratsionaalse mõtlemisega seonduvalt
- emotsioonidega seonduvalt
- tarvete rahuldamisega seonduvalt
- panuse ja hüvitise vahekorra seisukohalt
- teadmiste, oskuste, harjumuste jms. seisukohalt
- võmusuhetele allumise seisukohalt
- grupi survega seonduvalt.

Teatavaid seaduspärasuse algeid on nimetatud lähenemistega küll tuvastatud, kuid terviklikku ja loogilist seletust ja töökindla prognoosimise menetlust inimkäitumise kohta tänapäeval veel ei ole, kuigi tänapäeva teadus on võimeline **vahele segama vahetult aju tegevusse** (katsed rottidega, Schwitzbegeli eksperiment jne.). Kuna inimese sisemaailm kaitseb end võlvitaoliselt väliste agressiivtoimete eest automaatselt, siis on arusaadav, miks jõuvõtete abil inimeste käitumist süstemaatiliselt reguleerida ei õnnestu

Inimene ei käitu oma teadmiste ja oskuste vastavalt, vaid olenevalt sellest, **mida ta väärtustab**.

Ka grupi survele allub inimene sedavõrd, kuivõrd ta väärtustab oma staatust grupis ja kuivõrd tõenäoselt grupp tagab talle oodatava käitumise korral võimalikult soodsa staatuse.

Grupis aga tekivad ning kinnistuvad suhted ja staatused indiviidide interaktiivse käitumise tasakaalu tulemusena. Indiviidide vaheline võitlus oma staatuse eest lakkab siis, kui on saabunud tasakaal (igaüks lepi oma staatusega grupis).

Kõige usaldatavama prognoosi inimese käitumise kohta annab tema väärtushinnangute ja väärtusorientatsiooni struktuuri tundmaõppimine.

Inimese käitumise seaduspärasuste tuvastamine ja selle alusel käitumise prognoosimine ning eesmärgipärase mõjutamise probleem on käitumisteaduste (s.h. ka andragoogika ja juhtimisteaduse) keskmaks probleemiks. Kuidas stimuleerida inimest langetama selliseid otsuseid, mida taotleb juhtija? Milliseid mõjutegureid tuleks rakendada, st inimesed vabatahtlikult, ilma välise surveta käituksid soovitava viisil? **Millistes tingimustes inimene kujuneb enesearendamise ja enesejuhtimise subjektiks? Millistes tingimustes õpiprotsess kujuneb ennastjuhtivaks?** Need on andragoogika põhiküsimused.

2.2.2. Subjekt ja subjektsus

Subjekti mõistega tutvusime peatükis "Juhtimine kui andragoogika rakendusala". Toome siin nimetatud materjalist välja kõige olulisema.

Kuigi tugevas võimusesituatsioonis võib inimese käitumises täheldada objektile iseloomulikke ilminguid, jääb inimene alati **subjektiks** (isem). Subjekt on teadvustatud aktiivsuse kandja. Subjektsuse aluseks on indiviidi **isiksuslikud ressursid** (mõtlemisvõime, aktiivsus, tahtejõud, visadus, väärikus, loovus, tolerantsus, karismaatilisus, suhtlemisvalmidus, sugestiivsus jne.)

Subjektsuse põhikarakteristikuid on võimalik liigendada **3 põhilisse rühma**, mis moodustuvad teatavate tunnustepaaride sünteesina. Nimetatud rühmadeks on:

- **tunnetus ja teadvus** (enese, grupi, situatsiooni, keskkonna, juhtimise, kultuuri jne)
- **võimelisus ja selle aktualiseerimine** (diagnoosi, hindamise, otsuatamise, mõjutamise jt.)
- **edasi- ja tagasisidestatus** (tegevuse, menetluse, taktika, strateegia, missiooni jne.)

Subjektsus on omane ka inimkooslustele (rühm, kogukond, erakond, rahvus, sootsium) Subjektsus omab mõtet vaid konkreetsel predikaadil sooses: eristatakse tunnetuse, tegevuse, enesejuhtimise ja sotsiaalse juhtimise subjekte). **Subjektsuse aste** on varieeruv ja seda on võimalik iseloomustada teatava arvnäitajaga (näit. intensiivsuse %-ga). Inimene ei sünni ilma valmissubjektina, vaid kujuneb selleks sotsialiseerumise käigus.

Andragoogika taotleb õppija formeerumist eneseharimise ja enesearendamise subjektiks, õppeprotsessi kujunemist ennastjuhtivaks ja õppejõu administreeriva rolli minetumist ?

Küsimusi ja ülesandeid:

1. Madis, Aleksander ja Reet vaidlevad inimese käitumismotiivide üle üle.

Madis: Inimese paneb liikuma käsk ja seadus. Kui ordnungi ja valju seadust ei ole, vaevalt inimene peale lolluste midagi ette võtaks. Oma tahtmine siin maailmas maksab väga vähe. Tujudest ei maksa rääkidagi - nende järgi käitumise luksust võivad endale lubada vaid selle maailma vägevad. Tavainimene käigu mööda teiste poolt paika pandud radu.

Aleksander: Mõisa ajal käis teomehe elu kupja käsu järgi. Tänapäeva inimene otsustab ise, kuidas elada ja endale elatist teenida. Inimesed on orjameelsuse maha raputanud ka tegutsevad nii, et oma elulisi vajadusi kõige edukamalt rahuldada. Asises maailmas jääb meelelahutuseks vähe aega, iga asi on rangelt omal kohal.

Reet: Ega inimene ela ainult leivast. Tsirkus käib ikka asja juurde. Inimene ei ole ainult oma kõhu ori. Tal on vaja tunda end inimesena, tunda rõõmu, lõbutseda, teha vahel lollusi. Inimene on õnnelik siis, kui ta saab teha seda, mida ise tahab. Aga õnnelik olla on igaühel vaja.

Kellel oli õigus? Millised on inimese käitumise peamised mõjutegurid? Kas inimese käitumine on alati eesmärgipärane ja loogiline? Miks?

2. Hinda hinnetega 0 - 10 juuresolevaid väiteid nii, et vastandväidete paari hinnete summa ei ületaks 10.

1.a. Inimene on ainuke mõistuslik.....
olend ja tema käitumine on
alati mõistusepärane |1.b. Inimene käitub ebaloogiliselt ja arutult
just tänu oma mõistusele
2.a. Looma käitumine on primi-.....
tiivne kohanemine situatsiooniga |2.b. Looma käitumine on loogilisem kui ini-
mese oma
3.a. Inimese käitumine on tema
emotsioonide ja tujude tõttu
täiesti juhuslikku laadi |3.b. Inimese käitumine on küll seaduspära-
ne, kuid mõjutegureid on liiga palju ja
neid ei suuda teine inimene arvestada
4.a. Inimese käitumine on prog-
noosimatu |4.b. Inimese käitumist võib suure tõenäo-
näosusega prognoosida
5.a. Inimese käitumist on või-
matu juhtida |5.b. Inimese käitumist on võimalik piisa-
valt juhtida
6.a. Inimene allub kõige mõju-.....
samalt võimule |6.b. Inimene toimib oma tahtmist mööda
ka võimuhetes
7.a. Inimene käitub vastavalt
oma mõistusele |7.b. Inimese käitumist juhivad saatus ja
kõrgeim tahe temast väljaspool

8.a. Inimene käitub vastavalt
oma tunnetele ja tujudele |8.b. Inimene käitub nii, et paremini rahul-
dada oma tarbeid
9.a. Inimene kaalub panuse
ja hüvitise vahekorrale |9.b. Inimene käitub vastavalt soo jätkamise
instinktile
10.a. Inimene käitub vastavalt
oma teadmistele |10.b. Inimene käitub vastavalt oma vää-
r-tushinnangutele
11.a. Inimese käitumise mõju.-.....
tamine on ebaeetiline ja
inimõiguste ahistamine |11.b Inimese käitumise mõjutamine on
on ühiskondliku regulatsiooni loomu-
lik alus ja seega eetiline
12.a Inimese käitumine on
iseregulatiivne |12.b Inimese käitumine on tema enda
poolt juhitud
13.a. Koolitamine korrastab
inimese käitumist |13.b. Inimese käitumist korrastab tema
väärtusorientatsiooni parandamine

3. Mis on ühist ja erinevat mõistetes INDIVIID, ISIKSUS JA SUBJEKT?
4. Milline on erinevus subjekti mõistes filoloogias ja sotsiaalpsühholoogias?
5. Kas subjektsus on omane ainult indiviidile?
6. Milliseid subjektsuse tasemeid teate?
7. Mida tähendab subjektsuse aste? Kas see võib olla näiteks 125%?
8. Millised isiksuslikud ressursid on subjektsuse aluseks?
9. Millised on subjektsuse 3 põhilist tunnuste rühma?
10. Miks ainult võimelisus ei taga subjektsust?
11. Milliseid mooduseid teate inimese väärtusorientatsiooni diagnoosimiseks?
12. Kuidas on võimalik mõjutada väärtusorientatsiooni?
13. Millised on elus toimetuleku põhilised eeldused?
14. Millised isiksuslikud omadused on toimetuleku aluseks?
15. Kas eetilisus on kujundatav?
16. Mida arvate eetilise kriisi Eestis?
17. Milliseid meetmeid oleks vaja eetilise kriisi minetamiseks?
18. Milline peaks olema kõrgkooli missioon rahvusliku intelligentsi kujundamisel?

2.3. Interiorisatsioon ja võlviefekt.

2.1. Interiorisatsioon

Nagu juba väidetud, ei sünni inimene valmis tesaurusega. Inimese põhifunktsiooniks on loodus talle sündides kaasa andnud enese tesauruse väljaehitamise ja hiljem selle järgi tegutsemise.

Tesauruse ehitamine seisneb subjektiivse reaalsuse varasalvedest valmisdetailide toomises välismaailmast sisemaailma (seejuures ühist varasalve vaesemaks tegemata) aga ka uute ehitusdetailide valmistamises juba olemasolevast ehitusmaterjalist. Tesauruse vundamendiks on teadmised, väärtused ja käitumisharjumused. Kõik ülejäänud tesauruse elemendid on käsitletavad ainult tesauruse kui terviku taustal ja tema erinevate funktsionaalsete allsüsteemide kvalitatiivse tähenduse kontekstis. Nagu juba eespool on märgitud, on tesaurus oma koosseisult kultuurile analoogiline ja struktuurilt aju ehitust peegeldav. Sisuliselt on tesaurus indiviidi haridus (silmas ei peeta ainult formaalharidust).

Tesauruse kujunemist võiksime käsitleda kui 3 reguleeriva jõu koosmõjul toimuvat protsessi. Need on:

a) iseregulatsioon kui objektiivne, iseenesest toimuv protsess, mille mõjukus määrab ligi poole kogu interiorisatsioonist. Paraku toimub iseregulatsioon enam looduseaduste kui ühiskonna vajaduste kohaselt ja iseregulatiivselt kujunenud tesaurus meenutab metsikut loodust, mis antud kultuuri tingimustes ei pruugi olla ühiskonnale vastuvõetav

b) enesejuhtimine kui subjektiivne, indiviidi enese teadlikule aktiivsusele tuginev eesmärgipärane enesearenduslik tegevus. Siia kuulub ka motiveeritud ja teadlik õppimine. Nagu eeldada võib, kujuneb enesejuhtimine välja inimese arengu teataval tasemel. Enesejuhtimine võib maksimaalselt anda kuni 40% kogu muutusest.

c) väline juhtimine, mis eeldab selleks spetsiaalselt seatud juhtimissubjekti teadlikku ja missiooni- ja eesmärgipärast reguleerimistegevust. Tavaliselt toimub see õpetamise, kasvatamise või koolitamise nime all. Selle mõjuriterühma efektiivsus võib maksimaalselt ulatuda 30% - ni.

Inimese sisemaailma tesaurust kujundavat interiorisatsiooni võiksime modelleerida mitmeti. Üheks lihtsamaks mehhaaniliseks mudeliks võiks olla masina kokkumonteerimine ja masinaosade viimine läbi ava kinnisse masinaruumi linttransportööri abil. Peatugem sellel mudelil lähemalt.

Kõigepealt peab olema teada millist masinat me kokku monteeri soovime. Detailid peavad sobima selle masina jaoks

Masinaosi ei saa transportöörilt lihtsalt hunnikusse lasta kukkuda, vaid paigutada oma kindlasse kohta masinas teatavas loogilises järjestuses. Need detailid tuleb transportöörilindile asetada samas järjestuses. Kui see alati võimalik pole ja vastav detail tuleb sisestada varem, siis tuleb see detail jätta masinaruumis vastavale riulile oma monteerimisjärjekorda ootama.

Transportööri liikumise kiirus ja detailide lindile asetamise tihedus peavad olema kooskõlas detailide masinasse monteerimise tempoga. Lindi liiga kiire liikumine ja detailide liiga tihe paigutus lindil võivad tekitada nende kuhjumise ruumis ja märgatava segaduse.

Ava suurus ei luba masinaruumi sisestada liiga suuri detaile. Need jäävad väljapoole ava ja võivad ummistada lindi. Lindile pole mõistlik paigutada ka mõne muu masina detaile. Teisisõnu - igale detailile peab vastama kindel aadress masinas kui tervikus ning see peab saabuma õigel ajal - ei varem ega hiljem. Seda detaili peab olema vaja, s.t. ta peab olema väärtustatud. Iga detail tuleb juba valmimisjärgus oleva masinavärgi külge õigeaegselt kinnitada. Muidu võib masin lihtsalt laguneda.

Erinevaid deskriptoreid interioriseeritakse erineval moel ja erinevatel tingimustel. Täiesti erinevalt toimub teadmiste, oskuste, harjumuste, suhtumiste, tõekspidamiste, väärtushinnangute, ideaalide ja vaadete omaksvõtt. Neid erinevusi, tingimusi, seaduspärasusi ja omandamise juhtimise võimalusi käsitleme järgmises, 3. peatükis.

2.3.2. Võlviefekt

Arusaadavatel põhjustel on toodud mehhaaniline mudel pealiskaudne ja lihtsustatud ning imiteerib tegelikku interiorisatsiooniprotsessi vaid ligilähedaselt. On tähtis teadvustada, et tesaurus ei võta vastu kõike kättesaadavat ja pakutavat. Liiga suured annused jäävad interioriseerimata. Interioriseerimata jäävad ka need deskriptorid, mis ei sobi kokku tesauruse senise seisundi kui tervikuga. Need deskriptorid, mis küll osutusid jõukohaseks, kuid ei leidnud kohe rakendust, võivad jääda riulile

tolmukorra alla lebama. Sisemaailm on looduse poolt nii kujundatud, et tesaurus kujuneks funktsionaalseks, integreeritud, tasakaalustatud, barjäärideta ja lõhedeta tervikuks. Sisemaailm kaitseb tesauruse terviklikkust kõikide vahenditega ja kõrvaldab interiorisatsiooniprotsessist kõik need deskriptorid, mis ei sobi olemasoleva tesaurusega või mis ohustavad selle terviklikkust. Selline kaitserefleks on loodusseadustega heas kooskõlas ja kindlustab inimese kui indiviidi kordumatu omapära ja unikaalsuse säilumise. Igal indiviidil on õigus olla tema ise, kõikidest teistest erinev, omaette kvalitatiivne tervik. Igasugustele agressiivsetele välistoimetele, mis tesauruse terviklikkust, tema kvalitatiivset omapära ja identiteeti ohustavad, vastab sisemaailm tugeva tõrjeseisundiga. Mida suurem on agressiivtoime oht, seda tugevam on kaitserteaktsioon.

Seda sisemaailma omadust (reactance) võiksime modelleerida ehitustehnikas hästi tuntud võlvi abil ja nähtust ennast nimetada võlviefektiks.

Võlviefekti teadvustamine ja selle reaalne arvestamine moodustab juhtimiskunsti ühe olulisema tegurina juhi andragoogilise edukuse aluse.

Jõuvõtetega pole võimalik sisemaailma midagi interioriseerida. Inglise vanasõna ütleb: "Hobuse võid küll piitsaga jõe äärde ajada, aga jooma teda sundida pole piitsaga võimalik". Inimene ei võta vastu vägisi pakutud teadmisi. Ta ei omanda ühtki ideed, väärtust, hoiakut või käitumismidagi, kui neid talle surveabinõudega püütaks sisendada, ükskõik kui head ja humaansed need ka ei oleks.

Võlviefekt ei ole omane ainult indiviidile. Ka kollektiivne subjekt kaitseb oma ühiskondlikku teadvust võlviefekti meenutava reaktsiooniga. Kui näiteks mingile kooslusele surutakse peale selle koosluse identiteeti ohustavat ideoloogiat, siis võtab kogu kooslus selle suhtes automaatselt tõrjuva hoiaku. Kollektiivne tesaurus kaitseb end analoogiliselt individuaalse tesaurusega.

Võlviefektil, nagu juba öeldud, on indiviidi ja koosluse eneseidentiteedi kaitsel tohutu tähtsus. Ta takistab erinevatel indiviididel ja kooslustel nivelleerumast ja muutumast ühesugusteks. Just individuaalsete ja gruppide vaheliste erinevuste säilitamine kui arengu eeldus on looduse poolt subjektide käitumisse kodeeritud.

Võlviefekti arvestamine ja sellele toetumine on andragoogika üks olulisi lähtepunkte nii täiskasvanute harimises kui mistahes ühiskondliku regulatsiooni või juhtimise valdkonnas.

Võlviefekt on demokraatia üks alussambaid.

Jõuvõtete lubamatus, indiviidi õigus olla teistest erinev ja unikaalne, inimeste sisemaailma autonoomsus, inimese iseseisvus oma käitumist puudutavate otsuste langetamisel jt. võlviefektist tulenevad järeldused omavad tähtsust ka kaugemal andragoogika piire. Demokraatlikus pedagoogikas on nimetatud printsiibid samuti mõnede autorite poolt rõhutamist leidnud. Paraku ei ole sellise lähenemise ideoloogilised alused piisavat teoreetilist lahtimõtestatud ja probleemi käsitlemine on jäänud vaid andeka pedagoogi professionaalse kunsti tähendusse.

Totalitaarne pedagoogika ja juhtimisideoloogia ignoreerivad võlviefekti olemasolu. Kogu selline ideoloogia rajaneb usul formaliseerimise, kõvakäelisuse ja jõuvõtete imettegevasse toimesse inimese üle. Mõningaid tulemusi on sel moel ka saavutatud. Tõepoolest: drillimisega on võimalik teatavad oskused kujundada ja neid isegi harjumusteks muuta. Need muudatused on aga enam välist kui seesmist laadi. Sterotüüpsus kujuneb refleksiivsel alusel. Sisemaailma tesauruse muutmiseks on sellel vaid kauge side ja arenguefekti selline tegevusmaneer ei anna.

Võlviefekti arvestava ideoloogia kohaselt ei tee targaks õpetamine, vaid õppimine. Õpetamise põhiülesandeks on õpimotivatsiooni loomine. Võlviefektist järgneb ka strateegia õppija (nii indiviidi kui õppegrupi) formeerumisest enesearendamise subjektiks. Positiivse mikrokliima ja koostööd toetava situatsiooni funktsiooniks on sedalaadi subjektsuse toetamine. **Õppegrupi subjektsus ja koolitusasutuse missiooni ning strateegiat toetav grupisisene kultuur on kaasaegse koolituskeskkonna hindamatuteks alustugedeks.**

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Madis, Aleksander ja Reet arutlevad õppegrupi töö korraldamise põhimõtteid.

Madis: Kõigepealt peame teadma, mida me saavutada tahame. Sõnastame oma missiooni, peamised eesmärgid, strateegia ja taktika. Vaja oleks ka ühesugust menetluslikku lähenemist õppematerjalile. Otsime välja kõige asjatundlikumad erialaspetsialistid ja laseme neil kirja panna igaühel oma materjali sisu. Võrdleme neid materjale, ühtlustame ideoloogiliselt, muudame üksteist toetavateks ja omavahel

seotuks, likvideerime dubleerimised, probleemsed ja vastuolulised momendid. Ühtlustame ka õppejõudude nõudlusnivoo ja standardiseerime tulemuste hindamise alused. Sellisel juhul pole kuhugi pääsu ja me pressime tulemused ka kõige suurematelt puupeatelt välja.

Aleksander: Me ei ole kasarmu ega vangimaja. Inimesed tulevad siia igaüks oma probleemidega.

Kõigepealt uurime välja, mida nad ootavad ja miks nad meile tulevad. Siis sõnastame üheskoos oma eesmärgid. Ega mul strateegia vastu ka midagi pole. Arutame kogu grupi ja üksikute rühmadega neid elulisi probleeme, mis kellelgi on ja püüame nendele ühiselt ja üksteise kogemustele toetuvalt vastuseid leida. Siit kasvavad välja ka vajalikud teoreetilised küsimused.

Küllap nendelegi oma koha õppekavas leiame. Arvan, et meie ülesanne pole niivõrd õpetamine kuivõrd erinevate kogemustega inimeste juhatamine probleemide juurde ja arutelu andragoogiline suunamine. Tulemuse saab igaüks eeneva, sellise, mis tema probleemile vastuse annab.

Reet: Kuulajad nende on enese arvates kõik tähtsad asjamehed ja tahavad siingi ülemust mängida. Mängime meigi nendega demokraatiamängu, laseme neil end tühjaks rääkida ja seletada, kui tähtsad ja targad nad enese arvates on. Kiidame neile takka, pakume, mida meil pakkuda on. Peaasi, kohtleme neid kui lugupeetud inimesi, korraldame neile meeldivaid auditooriumiväliseid üritusi, pidusid ja tantsühtlusi, paneme nad luksusnumbritesse elama ja paljundame neile üht - teist materjali ka kaasa. Peaasi, et nad rahule jääksid ja meile vastupropagandat ei teeks.

Kellel oli õigus? Millised tugevad ja nõrgad kohad olid väitlejate seisukohtades? Mida arvate neist probleemidest Teie?

2. Hinnake juuresolevaid seisukohti hinnetega 1 - 10 nii, et vastandväidete paari hinnete summa ei ületaks 10.

1.a. Interioriseerida ehk sisestada saab ainult mõtteid	1.b. Interioriseerida saab mõtteid, ideid, arusaamu, väärtusi, norme
2.a. Inimene võtab välismaailmast valmis mõtteid ning omandab need tervelt ja valmiskujul	2.b. Inimene assimileerib välismaailmast saadud info ja sünteesib neist oma sisemaailma uued elemendid
3.a. Interiorisatsioon toimub iseenesest ja inimese tahtest sõltumata	3.b. Interiorisatsioon ei toimu ise: see tuleb teadlikult käivitada
4.a. Interiorisatsiooni saab juhtida ainult väljastpoolt, teise inimese poolt	4.b. Interiorisatsiooni saab juhtida ainult inimene ise
5.a. Kogu uus info tuleb sisestada ajusse, aju ise paneb nad paika	5.b. Iga infoannuse jaoks peab olema valmis aadress, kuhu ta paigutub
6.a. Iga deskriptor leiab endale ise koha ja kinnistub seal automaatselt	6.b. Iga deskriptor tuleb suunata oma kohale ja seal spetsiaalselt kinnistada
7.a. Aineid tuleb õpetada üksteisest lahutades; inimene integreerib need ise terviklikuks tesauruseks	7.b. Inimene ei ole suuteline erinevaid aineid integreerima ja tesaurusse talletavad erinevad aineteadmised eraldi
8.a. Tesaurus likvideerib ise oma lõhed automaatselt, sünteesides kompenseerivat ja siduvat infot	8.b. Tesaurusse tuleb suunata spetsiaalset infot, mis kõrvaldaks barjääre ja lõhesid
9.a. Tesaurus integreerub ratsionaalse loogika alusel	9.b. Tesaurus integreerub isiksuslikel ja emotsionaalsetel alustel
10.a. Tesaurus lülitab välja selle, mida mälu ei suuda talletada	10.b. Tesaurus lülitab välja selle, olemasoleva tesaurusega ei sobi
11.a. Tesaurus ei võta vastu seda, mis pole huvitav ja vajalik	11.b. Tesaurus ei võta vastu seda, - tema terviklikkust ohustab
12.a. Inimest muuta saab vaid	12.b. Inimest saab muuta vaid tema situatsioon või teine inimene ise.
13.a. Võlviefekt on andragoogikas vaid üks huvipakkuv fenomen	13.b. Võlviefekt on õppimisteadustes fundamentaalse tähtsusega ideoloogiline printsiip.

3. Mida kujutab endast interiorisatsioon?
4. Kas peate transporööri näidet interiorisatsiooni kohta piisavalt adekvaatseks?
5. Kas tesaurusesaarekese või masina ehitamine on piisavalt analoogilised omandamisega?
6. Miks on vaja õppematerjal doseerida väiksemateks annusteks?
7. Miks ei tohi omandamiseks pakkuda liiga kõrget tempot, liiga sisutihedat materjali?
8. Miks on vaja igale uuele deskriptorile eelnevalt tesauruses koht ette valmistada?
9. Miks igat pakutavat deskriptorit tuleb eelnevalt indiviidi seisukohalt emotsionaalselt väärtustada?
10. Milleks on vaja uut omandatud deskriptorit olemasolevasse tesaurusse kinnistada?
11. Kuidas see toimub?
12. Klassikaline pedagoogika väidab, et kordamine olla tarkuse ema. Kas jagate seda seisukohta?
13. On kõnekäänd, et harjutamine teeb meistriks. Mida sellega öelda tahetakse?
14. Öeldakse, et väevõimuga antud hea muutub enamasti halvaks. Kas olete sama meelt?
15. Kas juhil tuleb arvestada võlviefektiga?
16. Juhtimise põhiprobleemiks on alluvate stimuleerimine adekvaatsete otsuste langetamiseks.
Kuidas see on seotud võlviefektiga?
17. Miks on kasulik, et õppija ise avastaks tõe, selle asemel, et seda valmiskujul kuulda õpetajalt?
18. Õpetamist ja juhtimist on mõnikord võrreldud kindluse piiramisega. Mida te leiате selles analoogiat?
19. Miks alluv tahab ise otsustada, juhi otsust täidab aga vastumeelselt?
20. Kuidas kujutled enesejuhtimist õppimises? Mis on isejuhtiv õppimine? Kas see on sama mis isereguleeriv õpiprotsess?